

B.112
4

अथ
भाषापरिच्छेदः
अथवा
कारिकावली

Bhashaparichhedah
or
Kaari Kavali

135

पंचवेगप्रमाने ३४ तत्रातिनिर्गंधहेतुर्नानारूपवतीमाना ॥ षड्विधस्तुरसस्तत्रगंधस्तुद्विविधोमतः ३५ स्पर्शस्तस्यास्तुविज्ञेयोऽस्तुलाशीतपाकजः ॥
 नित्यानित्यावसाद्विधानित्यास्यादणुलक्षणा ३६ अनित्यावतदन्त्यास्यात्तेवावयवयोगिनी ॥ साचत्रिधाभवदेहमिन्द्रियविषयस्तथा ३७ योनिजादिप्र
 वेदेहमिन्द्रियप्राणलक्षणा ॥ विषयोऽणुकादिस्याद्दृष्टाजंतउदाहृतः ३८ वर्णः शुक्लरसस्पर्शोज्ज्वलमधुरशीतलो ॥ स्नेहसत्रद्रवत्वसांसिद्धि
 मुदाहृतः ३९ नित्यतादिप्रथमवर्तिनोदेहमयोनिजः ॥ इन्द्रियरसनमिधुहिमादिर्विषयोमतः ४० उल्लस्यस्तेजसस्तुस्यादपशुल्लभारवरे ॥ नैमित्तिकेऽस्ते
 नुनित्यतादिचपूर्ववत् ४१ इन्द्रियनयनवह्निस्वर्णादिर्विषयोमतः ॥ अणुकजानुष्ठाशीतस्पर्शस्तुपवनेमतः ४२ निर्यग्गमनवानिषसेयस्पर्शादिकिगकः ॥
 पूर्वववन्तित्यताधुनदेहव्यग्निलगिन्द्रिय ४३ आणादिस्तुमहावानपर्येतोविषयोमतः ॥ आकाशस्तुविज्ञेयोः शब्देवैरपिकोगुणः ४४ इन्द्रियनुभवेष्टो
 त्रमेकः सन्नप्राधातः ॥ जन्यानांजनकः कालोऽजगतामोऽयामतः ४५ परापरत्वधहितुः क्षणादिस्यादुपाधितः ॥ दूरान्तिकादिधहितुरेकानित्यादिगुच्य
 ते ४६ उपाधिभेदादेकापिप्राच्यादिव्यवहारमाकू ॥ अस्तेन्द्रियाद्यधिष्ठाताकरणहिसकर्तृकं ४७ शरीरस्यनैवेत्यन्तेषुव्यभिचारातः ॥ तथात्वेचिन्द्रियाणामुपधातेकं
 स्मृतिः ४८ मनोऽपिन तथाज्ञानाधनध्यस्तदाभवेत् ४९ धर्माधर्मोऽयोध्यसोविशेषगुणयोगतः ४९ प्रवृत्त्याधुनमेयोपरथगत्येवसारथिः ॥ अहंकारस्याप्रयय
 मनोमात्रस्वगोचरः ५० विभुर्वृद्ध्यादिरुणवानुबुद्धिस्तुद्विविधोमतः ॥ अनुभूतिस्मृतिश्चस्यादनुभूतिश्चतुर्विधा ५१ प्रत्यक्षमप्यनुमितिरुतयोपमितिशब्दे ॥ ध्रुव
 जादिप्रभेदेनप्रत्यक्षंषड्विधमतः ५२ प्राणस्यगोचरोऽंगधोगंधत्वादिरपिस्मृतः ॥ नधारस्तरसत्तयास्तथाशब्दोपिचतुर्धुतः ५३ उद्धतरूपनयनस्पर्शाचरोऽप्यणि
 तद्विषयस्तुसंख्याः ॥ विभागसंयोगपरपरत्वस्नेहद्रवत्वपरिमाणयुक्तं ५४ क्रियाजातियोग्यवृत्तिः समावायश्चतुर्धा ॥ गृह्यातिचक्षुः संवृधासलोकोद्धतरू
 पयोः ५५ उद्धतस्पर्शवद्व्यंगोच्चरः सपिबेत्तवः ॥ रूपांश्चक्षुषोऽप्येवमत्रापिकारणं ५६ द्रव्याध्यस्तत्वेयोगोमनसाज्ञानकारणं ॥ मनोमाद्यसुखदुःखमिष्टादेषामि
 तिः कतिः ५७ ज्ञानंयन्निर्विकल्पारंभतदतीन्द्रियमिष्यते ॥ महत्त्वषड्विधेहेतुरिन्द्रियकरणमतः ५८ विषयेन्द्रियसंबंधोव्यापारः सपिषड्विधः ॥ इव्यगहस्तुसंयोगास्तयु
 क्तैस्त्वमवायतः ५९ द्रव्येषुसंवेतानां तथात्त्वमवायतः ॥ नत्रापिसंवेतानांशब्दस्यसमवायतः ६० तद्वृत्तीनांसंवेतसमवायनतुम्हः ॥ विशेषणतयातद्वृत्तानां
 ग्रहोऽवेत् ६१ यदिस्यादुपलभ्यतेत्येवयत्रमसंवेत ॥ प्रत्यक्षसमवायस्वविशेषणतयामवेत् ६२ अलौकिकस्तुव्यापारविधिविधः परिकीर्तितः ॥ सामान्यलक्षणा
 शानुलक्षणायोगजस्तथा ६३ आसतिराश्रयाणांतुसामान्यज्ञानमिष्यते ॥ तदिन्द्रियजतद्वृत्तौधरासंवेतसंवेत ६४ विषयीयत्वतस्येवव्यापारोऽज्ञानलक्षणः ॥ योगजोद्वि
 धः प्रोक्तोयुक्तयुजानभेदतः ६५ युक्तस्वसर्वदाज्ञाने चिंतासहकृतोपरः ॥ अविच्छिन्नसंवेतः ॥ अथानुमानः ॥ व्यापारस्तुपरामर्शः करणव्याप्तिधीर्भवेत् ६६
 अनुमायांतापमानंलिङ्गंनकरणं ॥ अनागतादिलिङ्गेननस्यादनुमितिस्तदा ६७ व्याप्यस्यपुस्तवतिलधीः परामर्शोऽन्यतः ॥ अतिः साध्यवदन्यस्मिन्नसंबंधोऽहो
 हतोऽथवाहेतुमन्निष्ठविरहाप्रतियोगिना ॥ साध्येनहेतोरकाधिकरणव्याप्तिरुच्यते ६९ सिद्धाधिययशून्यासिद्धिपवनविद्यतेसपक्षस्तत्रतिलसमाद
 नुमितिरिषेत् ७० अनेकताविद्वाप्यसिद्धः प्रतिपक्षितः ॥ कालात्ययादिष्टश्रुहेलाभासाश्रयवधो ७१ आद्यः साधारणस्तुत्यादसामधारणकोप

112
A

भाषापरिच्छेदः दिसंयेनेशालादिसंयोगः परिकीर्तितः ११६ मेधोसन्निपातोयोः सदितीयउदाहृतः ॥ कपालसंयोगात्संयोगात्संयोगात्संयोगात् ११७ तृतीयस्यात्कर्मजोपि द्विधेव परिकीर्तितः ॥ अभिधातो नोदनेच एहेतुगिरिहादिमः ११८ एहेतु
 दुर्दितायस्यादिभाषापिप्रिधाभवेत् ॥ एककर्मोद्भवत्वाद्योद्भवकर्मोद्भवोपरः ११९ विभागाजस्तृतीयस्यात्तृतीयोपि द्विधाभवेत् ॥ हेतुमात्रविभागास्योहेतुहेतुविभागजः १२० परत्वंचापरत्वंचद्विविधेपरिकीर्तितं ॥
 २ देशिकं कालिकं चापि मूर्त एव हेतुदेशिकं १२१ परत्वंसूर्यसंयोगात्तत्त्वज्ञानतोभवेत् ॥ परत्वंममरत्वंतु अपरत्वंतुल्यत्वंबुद्धितः स्यादिति रिते १२२ तयोरसमैवायोतुद्विसंयोगस्तदाश्रयोः दिवाकरपि स्पंदश्रयस्त
 शानतोभवेत् १२३ परत्वमपरत्वंतु तदीयात्त्वबुद्धितः ॥ अत्रत्वेसमवायीस्यात्संयोगः कालपि उच्यते १२४ अपेक्षाहिनाशिन नाशस्तिषासुदाहृतः ॥ बुद्धेः प्रपन्नः प्रगित्वायशो विनिरूपितः १२५ अथावशिष्टोपपरः प्र
 कारः परिदर्श्यते ॥ अभिमानप्रमानवितितानेद्विविधमिष्यते १२६ तद्वन्येनन्मतिर्योस्यादप्रमासानिरूपिता ॥ तत्त्वपंचाविधोपसंशयोपिप्रकीर्तितः १२७ आद्योदेहेथात्सयात्सबुद्धिः शंखोदोपीततामतिः ॥ सा
 वेन्नित्ययत्तुपायासंशयोपिप्रदर्श्यते १२८ किंस्विन्नरावारथाण्वेत्यादिबुद्धिरुत्तुसंशयः ॥ तदभावप्रकाराधीस्तत्कारानुनिर्णयः १२९ संशयोपिप्रकीर्तितः १२९ आद्योदेहेथात्सयात्सबुद्धिः शंखोदोपीततामतिः ॥ सा
 नेच्छासंशयकारणं १३० दोषोपमायाजनकः प्रमायास्तुगुणोभवेत् ॥ पित्तदूरत्वादित्स्तेपिदोषानाविधोमतः १३१ प्रत्यसेतुविशिष्टेण विशेषणवतासमं ॥ सन्निकेष्टागुणस्तुत्यादप्यनुमितोदुतः १३२ पसे
 साध्विशिष्टेदुपरामेरोगुणोभवेत् ॥ शक्यसादृश्यबुद्धिस्तुष्वदुपमितौगुणः १३३ शाब्देबाधेयोर्यथायाः साधुपस्याधवाप्रमा ॥ गुणस्याद्रमभिन्नतुज्ञानमवाच्यतेप्रमा १३४ अयोतत्प्रकारंयत्तानेतदु
 दिष्टिचकं ॥ तत्त्वमानप्रमानपिप्रमत्यान्निर्विकृत्यकं १३५ प्रकारतादिशून्यहितेबंधानवशाहितवत् ॥ प्रमात्वेनस्वतो ग्राह्यसंशयानुपपन्नितः १३६ अभिचारस्याग्रहोपि सुहृत्वाग्रहस्तथा ॥ हेतुवोपि
 हेतवः कश्चिच्छकानिवर्तकः १३७ साध्वस्य व्यापकोयस्तुहेतोरव्यापकस्तथा ॥ सतपाधिनिवेत्तस्मिन्निर्दोषप्रदर्श्यते १३८ सर्वसाध्यसमानाधिकरणाः सद्गुपाधयः ॥ हेतोरकाश्रयेमेवास्वसाध्यव्यभिचा
 रिता १३९ व्यभिचारस्यानुमानमुपाधेरुत्तुप्रयोजनं ॥ शब्दाप्रमानयोर्नैवदृष्टकामाग्न्यसिष्यते १४० अनुमानगतार्थत्वादिति वैशिष्टिकं मतं ॥ तन्नसम्यग्विनायासिबोधे शाब्दादिबोधतः १४१ हेतु
 ध्येतुभवेत्तद्विनायव्यतिरेकतः ॥ अन्यपव्यापितेकेव्यतिरेकद्वयोच्यते १४२ साध्याभावव्यापकत्वेहेत्वभावस्यपदेवत् ॥ अर्थोपनेत्तुनेवेहप्रमणान्तरमिष्यते १४३ व्यतिरेकव्यापितुध्यावरितार्था
 हिसायतः ॥ सुखं तुजगतामेवकाश्रयेधर्मेणजन्यते १४४ अधर्मजन्यदुःखंस्यात्प्रतिकूलसेचतसं ॥ निर्दुःखंस्वेत्तुस्वेत्तुछातज्ञानदेवजायते १४५ दृष्टानुतदुपायस्यादिष्टगोयत्वधीर्धदि ॥ चिकी
 र्णीरुतिसाध्यत्वप्रकारेष्टादुयाभवेत् १४६ तद्वत्तुः कृतिताध्येष्टसाधनत्वमतिर्भवेत् ॥ बलवद्बुद्धिहेतुत्वमतिस्त्याहृतिबंधिका १४७ तदेहेतुत्वबुद्धिस्तुहेतुत्वकस्यविमते ॥ द्विष्टसाधनताबुद्धि
 भवेदेवस्वकारणं १४८ प्रवृत्तिश्चनिरुतिश्चतथाजीवनकारणं ॥ एवंप्रत्यत्तत्रेविध्यंतात्रिकेपरिकीर्तितं १४९ चिकीर्षाकृतिसाध्यदसाधनत्वमतिस्तथा ॥ उपादानस्यवाध्यस्यनरुचोमनकमेवत् १५०
 निरुतिस्तुभवेद्दृष्टाद्विष्टज्ञानताधिपः ॥ यजोजीवनयोनिस्तुतर्वादीद्विष्टाभवेत् १५१ शरीरेप्राणसंचोरेकारणतत्प्रकीर्तितं ॥ अतींद्रियंमुखंस्यात्सुखं १५२ यथादिहमेतत्तत् १५२ अ
 निलेतदलितंस्यान्निलेतसमुदाहृतं ॥ तदेवासमयस्यात्तनारिचतुर्कर्मणि १५३ सांसिद्धिकं सुखंस्यान्नेमिहितकमथापरं ॥ सांसिद्धिकं सुखं सलिलेद्वितीयंस्तिनितेजसाः १५४ परमाणोजलेनिलमन्यत्राभि
 स्समुच्यते ॥ नेमिहितकं द्विष्टोपात्तनीयप्रतादिषु १५५ उवत्वंस्यंदनेहेतुर्निमित्तंसेवेहेतुवत् ॥ स्नेहेजलेसलिलोपात्तनीयव्यविध्यसो १५६ तैलांतरेतत्प्रकर्षादहनस्यानुकूलता ॥ संस्कारभेदेत्वेगोचरि
 तित्यापकभावेत् १५७ मूर्तेमात्रतुवेगस्यात्कर्मजोवेगजः कविनः ॥ स्थितिस्थापकसंस्कारः क्षितौकेचिच्चतुर्धपि १५८ अतींद्रियोत्तोविद्यः कश्चिदपिदेष्टिकारणं ॥ भावनारब्धस्तुसंस्कारजीवदभिरतींद्रियः १५९
 उपेक्षानासकस्तस्यनिश्चयः करणमेव ॥ स्मरणेप्राप्यमित्यायामप्यसोहेतुरुच्यते १६० धर्माधर्मावदृष्टत्वाद्दुर्मः स्वर्गादिकारणं ॥ गेयास्नादियागादिव्यापारः परिकीर्तितः १६१ कर्मनाशानलत्परादिना
 नाशस्तुसोमतः ॥ अथोत्तरकादीनांहेतुनिर्दिष्टकर्मजः १६२ प्रायश्चित्तादिनाशयोजीवतीवृत्तीतिमोमेगे ॥ इमोतुवासनाजन्योतानादपिविदुष्यतः १६३ शब्दादनिश्चयवर्णमृदंगादिभ्योअनिः ॥ कंठसंयोगादिना
 त्यावर्णोत्तेकादयोमताः १६४ सर्वशब्देनभाषतिः ॥ श्रोत्रात्पन्नस्तुष्टुत्ते ॥ वीचीतरंगान्येनतत्पत्तिस्तुकीर्तिता १६५ रुंदवगोलकस्याबादुसतिः कश्चिन्मते ॥ उत्पन्नः काविनिष्टः कश्चित्बुद्धिरनिलता १६६ सोयंक
 रतिबुद्धिस्तु साजासमवर्तते ॥ तदेवोपधमित्योदोसजातीयपिदर्शनात् १६७ ॥ रतिश्चोमहोपाध्यायश्चोविश्वनाथसिद्धांतपंचाननप्रदृश्ये ॥ नार्वविरचितोभाषापरिच्छेदः समाप्तः ॥ ११५५ नवविंशत्येवैवि

112
4

इति श्रीमहोपाध्याय श्रीविश्वनाथ पंचानन भट्टाचार्य विरचिते भाषापरिच्छेदः ॥ (संशुद्ध)